

Верховний
Суд

Зловживання в сімейній сфері

Василь Крат,
суддя Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент

11 квітня 2025 року

Крат В. І. Інтерв'ю 19.08.2021 інформаційно-аналітичному виданню «Борг.Експерт»: Гра з правочинами: за допомогою яких дій боржник намагається унеможливити повернення боргу

Жити за принципами

Українські реалії, на жаль, такі, коли щойно постає питання повернення боргу, боржник намагається оспорити кредитний договір, щоб не виконувати обов'язків, які він породив.

Якщо подивитися Цивільний кодекс УРСР 1963 року, то в ньому побачимо тільки правила соціалістичного співжиття і моральні принципи суспільства, що будує комунізм (ч. 2 ст. 5 ЦК УРСР). Ми дуже багато часу жили без принципів справедливості, розумності, добросовісності. В Дигестах, наприклад, вказувалося, що *juris praeepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* (норми закону полягають в наступному: жити чесно, не ображати інших, кожному віддавати по заслугах).

Примусити жити по принципам навряд чи можливо. Але коли виникає судовий спір, то учасники обороту мають розуміти, що всі дії піддаються оцінці (що добросовісно, а що – недобросовісно, що справедливо, а що – несправедливо).

I. Конструкції на шкоду іншому з подружжя чи дитині

🔄Трохи про використання правомірного цивільно-правового інструментарію всупереч призначенню

Постанова КЦС ВС від 03.06.2024 у справі № 31-2401/23

✓В Дигестах, наприклад, вказувалося, що *juris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* (норми закону полягають в наступному: жити чесно, не ображати інших, кожному віддавати по заслугах). Змусити жити за принципами навряд чи можливо. Але коли виникає судовий спір, то учасники цивільного обороту мають розуміти, що їхні дії (бездіяльність) чи правочини можуть бути піддані оцінці крізь призму справедливості, розумності, добросовісності (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 травня 2024 року в справі № 357/13500/18 (провадження № 61-3809св24)).

!У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 вересня 2019 року у справі № 200/4202/14-ц (провадження № 61-1918св19) зроблено висновок, що «завданням третейського суду є захист майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних чи юридичних осіб. По своїй суті ініціювання третейського розгляду не для захисту є недопустимим. Приватно-правовий інструментарій (зокрема, ініціювання третейського розгляду не для захисту прав та інтересів) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу чи створення переваг в процедурі банкрутства».

🔄Трохи про використання правомірного цивільно-правового інструментарію всупереч призначенню

Постанова КЦС ВС від 03.06.2024 у справі № 31-2401/23

✚Суд зауважує, що учасники цивільного обороту доволі часто намагаються використовувати правомірний цивільно-правовий інструментарій для унеможливлення чи ускладнення поділу спільного майна подружжя (чи жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі), тобто з неправомірною метою, не для забезпечення визначеності в приватних відносинах, захисту прав та інтересів. Суд не є місцем для «безцеремонної процесуальної гри».

●Суд акцентує увагу, що якщо пов'язані чи афілійовані особи, наприклад, родичі, ініціюють третейський розгляд для унеможливлення чи ускладнення поділу спільного майна подружжя (чи жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі), формування пасиву (боргів), виключення певного майна з поділу на час виникнення (існування) спору (спорів) про розірвання шлюбу, поділ спільного майна подружжя (чи жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі), такі учасники третейського розгляду діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно другого із подружжя (чи жінки або чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі).

❌❑ Чи можуть пов'язані чи афілійовані особи формувати пасив (борги) для унеможливлення чи ускладнення поділу спільного майна подружжя!
!❑

Постанова КЦС ВС від 19.03.2025 у справі № 759/11754/23

✚ Учасники цивільного обороту доволі часто намагаються використовувати правомірний цивільно-правовий інструментарій для унеможливлення чи ускладнення поділу спільного майна подружжя (чи жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі), тобто з неправомірною метою, не для забезпечення визначеності в приватних відносинах, захисту прав та інтересів. Суд не є місцем для «безцеремонної процесуальної гри».

🔄❏ Чи можуть пов'язані чи афілійовані особи формувати пасив (борги) для унеможливлення чи ускладнення поділу спільного майна подружжя !?❏

Постанова КЦС ВС від 19.03.2025 у справі № 759/11754/23

⊖❏ Якщо пов'язані чи афілійовані особи, наприклад, родичі, ініціюють судовий розгляд, зокрема, про стягнення боргу, для унеможливлення чи ускладнення поділу спільного майна подружжя (чи жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі), формування пасиву (боргів), виключення певного майна з поділу на час виникнення (існування) спору (спорів) про розірвання шлюбу, поділ спільного майна подружжя (чи жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі), тощо, такі учасники судового розгляду діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно другого із подружжя (чи жінки або чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі).

⚡❏ Тому в такому разі відбувається використання приватно-правових конструкцій не для захисту прав та інтересів, і судові рішення стосується прав та/або інтересів іншого із подружжя (чи жінки чи чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі).

❧ Чи враховується заборгованість по аліментам на дитину при поділі майна подружжя ?

Постанова ОП КЦС від 24.02.2025 в справі № 206/4992/21

❧ Негативні обставини (частина друга статті 70 СК України) – законодавець на рівні СК України передбачив орієнтовний перелік таких обставин (зокрема, якщо один із подружжя не дбав про матеріальне спільне забезпечення сім'ї, ухилявся від участі в утриманні дитини (дітей), приховав, знищив чи пошкодив майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї), за наявності яких суд може зменшити частку одного з подружжя. Такі обставини можуть застосовуватися як окремо, так і в сукупності. **Тобто законодавець невичерпно виокремив випадки недобросовісної поведінки одного з подружжя як під час шлюбу, так і після його розірвання щодо виконання своїх сімейних обов'язків та майна і встановив наслідок такої недобросовісної поведінки – зменшення розміру частки одного з подружжя. Про недобросовісність одного із подружжя може свідчити, зокрема, приховання певних речей, передання їх на зберігання родичам, продаж спільного майна без згоди другого з подружжя.**

О Законом України від 17 травня 2017 року № 2037-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» частину другу статті 70 СК України доповнено словами «ухилявся від участі в утриманні дитини (дітей)». Тобто на рівні СК України передбачено, що ухилення від участі в утриманні дитини (дітей) є підставою для втручання в майнову сферу одного із подружжя за ухилення від виконання сімейного обов'язку з утримання дитини (дітей). Законодавець не пов'язує наявність такої негативної обставини з договором про сплату аліментів на дитину (дітей), рішенням суду (судовим наказом) про стягнення аліментів на дитину (дітей), ні з розміром заборгованості з аліментів. Тому ухилення від участі в утриманні дитини (дітей) може мати місце у разі: невиконання одним із батьків договору про сплату аліментів на дитину (дітей); невиконання рішення суду або судового наказу про стягнення аліментів на дитину (дітей); нездійснення одним із батьків жодного утримання за відсутності договору про сплату аліментів на дитину (дітей), рішення суду або судового наказу про стягнення аліментів на дитину (дітей).

🔄 □ Трохи про «конкуренцію» стягувачів аліментів

Постанова ОП КЦС від 09.12.2024 в справі № 404/7235/22

❖ □ Положення чинного законодавства не визначають як підставу для зменшення розміру аліментів на утримання дітей факт постановлення судом рішення про стягнення з платника аліментів на користь інших осіб, перебування яких на утриманні платника враховано судом при вирішенні спору про стягнення аліментів на дітей.

і Таким чином у отримувача аліментів відсутня необхідність оскаржувати в апеляційному порядку наступні рішення про стягнення аліментів на користь інших утриманців платника, яких останній був зобов'язаний утримувати в силу закону і на час вирішення спору про стягнення аліментів, оскільки суд при визначені розміру аліментів на дітей зобов'язаний в силу положень статті 182 СК України враховувати наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, баби/діда, прабаби/прадіда і такі обставини не є підставою для зменшення розміру раніше призначених аліментів.

□ Трохи про «конкуренцію» стягувачів аліментів

Окрема думка судді КЦС ВС від 09.12.2024 у справі № 404/7235/22

● Учасники цивільного обороту доволі часто намагаються використовувати правомірний цивільно-правовий інструментарій (зокрема, **ПОЗОВ**

про стягнення аліментів) з неправомірною метою, не для забезпечення визначеності в приватних відносинах, захисту прав та інтересів.

Очевидно, що суд не є місцем для «безцеремонної процесуальної гри». Якщо «пов`язані» чи «афілійовані» особи, наприклад, родичі (зокрема, внук і бабуся), колишні члени подружжя, ініціюють, зокрема, штучний позов про стягнення аліментів з метою створення передумов для зменшення розміру аліментів, то такі учасники діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора (стягувача). Тому в такому разі відбувається використання позову про стягнення аліментів не для захисту прав та інтересів, і судові рішення стосується прав та/або інтересів кредитора (стягувача)».

Трохи про поділ майна, запевнення та доктрину заборони суперечливої поведінки

Постанова КЦС ВС від 09.04.2025 у справі № 759/18856/19

Парламент на рівні ЦК вноормував застосування конструкції запевнень сторонами договору. Вони можуть бути досить різноманітними: запевнення щодо сторони договору, осіб які діють від її імені, пов'язаних осіб; запевнення про обставини, що правову «долю» договору (зокрема, щодо переважного права, щодо згоди іншого з подружжя; запевнення стосовно майна права на яке переходять на підставі договору;

неправдивість запевнень у відносинах між сторонами договору, в якому містяться ці запевнення, може зумовлювати; (а) відшкодування стороні, яка покладалася на такі запевнення, збитків, завданих у зв'язку з неправдивістю таких запевнень; (б) настання інших наслідків передбачених договором;

законодавець не визначив правових наслідків для тієї ситуації, якщо інші суб'єкти покладаються на відповідні запевнення (зокрема, при поділі майна подружжя);

цей суд неодноразову звертав увагу, що собою представляє доктрина venire contra factum proprium (заборони суперечливої поведінки) та вказував, що поведінкою, яка суперечить добрій совісті та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них;

🔄 □ Трохи про поділ майна, запевнення та доктрину заборони суперечливої поведінки

Постанова КЦС ВС від 09.04.2025 у справі № 759/18856/19

Під час спорів про поділ майна подружжя **досить часто існують спроби в учасників цивільного обороту використати приватно-правовий інструментарій** для того, щоб сформулювати пасив (боргів), виключити певне майно з поділу на час виникнення (існування) спору (спорів) про розірвання шлюбу, поділ спільного майна подружжя (чи жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі). **Приватне право не може толерувати такі спроби учасників цивільного обороту;**

якщо пов'язані чи афілійовані особи, наприклад, родичі (мати і син), вчиняють нотаріально посвідчений договір дарування земельної ділянки в 2008 році, що містить запевнення дарувальника (мати) про те, що земельна ділянка вільна від забудов та про огляд земельної ділянки обдаровуваним (син, який на час укладення договору дарування перебував у шлюбі), під час спору в 2019 році між подружжям про поділ майна з метою виключення садового будинку, який знаходиться на земельній ділянці, з поділу, стверджують про його будівництво в 2006 році, то очевидно, що це суперечить їх попередній поведінці і дарувальник (мати, третя особа) та обдаровуваний (син, відповідач) **діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно другого із подружжя.**

Договір позики і поділ

Постанова КЦС ВС від 10.05.2023 в справі № 215/1191/17

Досить часто учасники цивільного обороту в спорах про поділ майна за допомогою договору позики чи розписки про отримання в позику грошових коштів, в яких **вказано, що ці грошові кошти передаються на придбання певного конкретного майна, намагаються спростувати презумпцію спільності майна подружжя** (чи жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі).

Договір позики і поділ

Постанова КЦС ВС від 10.05.2023 в справі № 215/1191/17

Касаційний суд зауважує, що використання таким чином договору позики (в якому передбачено, що грошові кошти передаються на придбання певного конкретного майна) очевидно не враховує, що регулююча сила договору стосується його сторін, а тому не може кваліфікуватися як добросовісне та є неприпустимим.

II. Фраудаторні конструкції на шкоду кредиторам та іншим учасникам обороту

Чи є в Україні існує звичай, згідно якого, як правило родичі, для приховування майна від інших осіб укладають між собою удавані правочини?

Постанова КЦС ВС від 04.08.2022 у справі № 607/5148/20

Колегія суддів відхиляє доводи касаційної скарги про те, що в Україні існує звичай, згідно якого, як правило родичі, для приховування майна від інших осіб укладають між собою удавані правочини.

У доктрині приватного права виокремлюються такі **ознаки звичаю**:

звичай представляє собою певне правило поведінки; він не встановлений актами цивільного законодавства; звичай є усталеним у певній сфері цивільних відносин (див.: Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. - Харків : ЕКУС, 2020. - С. 67).

Чи є в Україні існує звичай, згідно якого, як правило родичі, для приховування майна від інших осіб укладають між собою удавані правочини?

Постанова КЦС ВС від 04.08.2022 у справі № 607/5148/20

Тлумачення частини другої статті 7 ЦК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що законодавець встановив обмеження у застосуванні звичаю, який суперечить договору або актам цивільного законодавства. **Тобто, не допускається існування звичаю проти закону (contra legem).**

Укладення удаваного правочину не може бути кваліфіковане як усталене правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, оскільки має детальну правову регламентацію в нормах ЦК України (стаття 235 ЦК України).

Фраудаторний поділ майна

Постанова КЦС від 06.03.2019 у справі № 317/3272/16-ц

Згідно частини третьої статті 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом

«Фраудаторний» поділ майна

Постанова ОП КЦС ВС від 11.11.2019 у справі № 337/474/14-ц

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Згідно частини третьої статті 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Недобросовісність поведінки подружжя при поділі спільного майна, зловживання правами й наявність негативних наслідків для кредитора підлягають доказуванню на загальних підставах.

Фраудаторний поділ майна

Постанова КЦС від 11.08.2021 у справі № 723/826/19

очевидно, що учасники цивільних відносин (подружжя, яке перебувало в розірваному шлюбі на підставі заочного рішення 2011 року) «вживали право на зло», оскільки цивільно-правовий інструментарій (позов про визнання права на частку та звільнення майна з під арешту за умови скасування заочного рішення 2011 року, закриття провадження в справі про розірвання шлюбу, після пред'явлення позову в цій справі) використовувався учасниками для недопущення звернення стягнення на майно боржника;

суди не звернули увагу на те, що заява ОСОБА_1 про перегляд заочного рішення, яким розірвано шлюб, та заява ОСОБА_3 про відмову від позову про розірвання шлюбу були подані за спливом 8 років після звернення з позовом та ухвалення рішення - після звернення ОСОБА_2 з позовом про стягнення заборгованості зі ОСОБА_3 ; відповідач ОСОБА_3 та ОСОБА_4 позовні вимоги визнавали,

суди не врахували, що поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом;

«Право на зло» і поділ майна

Постанова КЦС ВС від 01.03.2023 у справі № 761/47743/19

Суди встановили, що заочним рішенням Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 19 квітня 2011 року у справі № 2п-9019/10 шлюб між ОСОБА_1 і ОСОБА_2 розірвано. Це рішення скасовано ухвалою Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 31 липня 2012 року у справі № 2-2049/11 за заявою позивача ОСОБА_1, а справу призначено до розгляду. Ухвалою Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 19 листопада 2012 року у справі № 2-2049/11 позовну заяву ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про розірвання шлюбу та стягнення аліментів залишено без розгляду; право власності на спірне майно (квартиру, транспортний засіб, земельну ділянку та житлові будинки) зареєстровано за ОСОБА_2 після 19 квітня 2011 року, коли було ухвалене заочне рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області у справі № 2п-9019/10 про розірвання шлюбу між ОСОБА_1 і ОСОБА_2, та яке скасоване ухвалою цього ж суду 31 липня 2012 року.

У пункті 18 договору купівлі-продажу квартири від 27 вересня 2013 року, який укладено між ОСОБА_14 і ОСОБА_2, зазначено, що покупець ОСОБА_2 у зареєстрованому шлюбі не перебуває та не проживає однією сім'єю з будь-якою особою без реєстрації шлюбу, грошові кошти, які передаються за купівлю квартири є її особистою приватною власністю (т. 1, а. с. 31); відповідно до нотаріально посвідчених заяв ОСОБА_1 від 22 липня 2017 року та від 19 липня 2017 року, які подані ним під час укладення від імені ОСОБА_2 договорів купівлі-продажу земельної ділянки та нежитлового приміщення, у яких позивач представляв інтереси відповідача, вказано, що на час укладення цих договорів ОСОБА_2 не перебуває у зареєстрованому шлюбі, а особи, які б могли поставити питання про визнання за ними права власності на нерухоме майно, у тому числі відповідно до статей 65, 74, 97 СК України, відсутні.

«Право на зло» і поділ майна

Постанова КЦС ВС від 01.03.2023 у справі № 761/47743/19

На обґрунтування позову ОСОБА_1 зазначав, що спірне майно придбане за спільні кошти сторін, а тому воно є спільною сумісною власністю подружжя. Домовленості щодо поділу спірного майна сторони не досягнули. Оскільки кожний із об'єктів спірного майна є неподільною річчю, позивач просив здійснити поділ майна, визнавши за позивачем право власності на квартиру, а за відповідачем право власності на решту майна; ОСОБА_2 проти позову заперечувала та, крім іншого, вказувала на дії ОСОБА_1 щодо штучного встановлення режиму спільної сумісної власності спірного майна, які є зловживанням правом та спрямовані на завдання їй шкоди. Позивач умісно не повідомив її про звернення до суду з метою скасування рішення суду про розірвання шлюбу, а також про факт поновлення шлюбу з нею, з метою створення підстав для подання в майбутньому позову про визнання права власності на майно, яке придбане нею самотійно.

Очевидно, що учасник цивільних відносин ОСОБА_1 «вживав право на зло». Сукупність дій спрямованих на скасування рішення суду про розірвання шлюбу, подання нотаріально посвідчених заяв від 22 липня 2017 року та від 19 липня 2017 року щодо відсутності шлюбу між сторонами, а у подальшому звернення ОСОБА_1 до суду з позовом про поділ майна подружжя і визнання права особистої приватної власності на частину такого майна, свідчать про його зловживання правом.

Поділ майна і виконання судового рішення

Постанова КЦС ВС від 27.10.2021 у справі № 522/2736/16-ц

Аналіз норм СК України дозволяє зробити висновок, що встановлення факту проживання однією сім'єю, визнання спільною сумісною власністю об'єкта незавершеного будівництва та визнання права на частку в спільному майні як приватно-правові категорії покликані забезпечити визначеність в приватних відносинах, захист прав та інтересів. Натомість ініціювання спору про встановлення факту проживання однією сім'єю, визнання спільною сумісною власністю об'єкта незавершеного будівництва та визнання права на частку в спільному майні не для захисту прав та інтересів є недопустимим.

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту. Приватно-правовий інструментарій (зокрема, встановлення факту проживання однією сім'єю, визнання спільною сумісною власністю об'єкта незавершеного будівництва та визнання права на частку в спільному майні) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення виконання судового рішення. При цьому, у разі використання приватно-правового інструментарію не для захисту цивільних прав та інтересів, а для уникнення чи унеможливлення виконання судового рішення, судові рішення стосуються прав та/або інтересів особи на користь якої постановлено таке судові рішення.

Поділ майна і публічні інтереси

Постанова КЦС ВС від 02.10.2019 по справі № 521/5435/16-ц

Аналіз статей 69-71, 74 СК України дозволяє зробити висновок, що поділ спільного майна та визнання права на частку в спільному майні як приватно-правова категорія, покликана забезпечити визначеність в приватних відносинах та захист прав та інтересів або ж їх відновлювати. Натомість ініціювання спору про поділ спільного майна та визнання права на частку в спільному майні не для захисту прав та інтересів є недопустимим.

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту. Приватно-правовий інструментарій (зокрема, поділ спільного майна та визнання права на частку в спільному майні) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин.

Звільнення спільного майна з під арешту

Постанова ОП КЦС ВС від 07.11.2022 у справі № 725/7187/19

Застосування способу захисту права чи інтересу не має відбуватися шляхом порушення прав та/або інтересів інших суб'єктів приватних відносин.

Неподільною є річ, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення (частина друга статті 183 ЦК України). Тобто, якщо втрачається цільове призначення речі, то вона є не подільною. Прикладом неподільних речей є транспортні засоби, побутова техніка тощо.

Особа, яка вважає, що майно, на яке накладено арешт, належить їй, а не боржникові, може звернутися до суду з позовом про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту (частина перша статті 59 Закону України «Про виконавче провадження»). Тлумачення вказаних норм з урахуванням принципу розумності свідчить, що частина першої статті 59 Закону України «Про виконавче провадження» розрахована на ті випадки, за яких вимогу про визнання права власності та про зняття з нього арешту заявляє особа, яка є одноосібним власником або співвласником подільної речі.

При цьому очевидно, що нерозумним було б тлумачення, яке б допускало можливість для одного із співвласників в спільній сумісній власності вимагати зняття арешту із неподільної речі в цілому чи навіть допускати конструкцію зняття арешту із «частки в спільній сумісній власності». Права та інтереси іншого співвласника в спільній сумісній власності на неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації.

Подружжя, спільна часткова власність і кредитор

Постанова ОП КЦС від 11.12.2023 у справі № 463/13099/21

Законодавець в ЦК України, як основному регуляторі приватних відносин, передбачив у частині другій статті 366 ЦК України механізм звернення стягнення на частку в праві спільної часткової власності на неподільну річ. Очевидно, що такий механізм може бути реалізованим у тому разі, якщо боржник у виконавчому провадженні (співвласник рухомої неподільної речі), з урахуванням вимог доброї совісті, **повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про наявність правового режиму спільної часткової власності на рухому неподільну річ.**

У разі якщо боржник не повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про правовий режим спільної часткової власності на рухому неподільну річ і відбулося звернення стягнення на рухому неподільну річ (продаж на торгах, передача стягувачу), то **права та інтереси іншого співвласника (-ів), який (які) не є боржником (-ами), у спільній частковій власності на рухому неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації від недобросовісного співвласника, який не повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про наявність правового режиму спільної часткової власності на рухому неподільну річ.**

Зловживання правами у виконавчому провадженні (штучне створення спору)

Постанова КЦС ВС від 06.03.2024 у справі № 2-3185/2010

Апеляційний суд вказав, що цивільно-правовий інструментарій не повинен використовуватися заінтересованою особою для створення перешкод у визначенні частки боржника ОСОБА_1 і, як наслідок, для унеможливлення виконання судового рішення. При цьому боржник ОСОБА_1 не оскаржувала ухвали Хмельницького міськрайонного суду від 23 травня 2023 року, якою визначено її частку у спільному майні (автомобілів та квартири).

Хоча частки у майні (автомобілях і квартирі), яке належить боржнику ОСОБА_1 та ОСОБА_2, не визначені, проте з урахуванням презумпції рівності часток у праві спільної сумісної власності подружжя, тривалого невиконання (протягом майже тринадцять років) додаткового рішення Хмельницького міськрайонного суду від 24 грудня 2010 року у справі № 2-3185/2010, відсутності майна у боржника ОСОБА_1, існують підстави для визначення належної боржнику частки у спільному майні подружжя, яким вона володіє спільно з ОСОБА_2, у розмірі 1/2.

За таких обставин апеляційний суд зробив обґрунтований висновок, що ОСОБА_2 зловживає своїми процесуальними правами, «вживає право на зло» та намагається штучно створити видимість існування спору щодо майна, яке є предметом подання державного виконавця (автомобілів та квартири). Тому правильно вважав, що подання державного виконавця про визначення частки боржника ОСОБА_1 у спільному майні (автомобілів та квартири) підлягає вирішенню у порядку розділу VI «Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів (посадових осіб)» ЦПК України.

Чи можна створювати створення переваги у черговості розподілу стягнутих з боржника грошових сум у виконавчому провадженні?

Постанова КЦС ВС від 07.08.2024 у справі № 501/3714/22

Касаційний суд зауважує, що учасники цивільного обороту доволі часто намагаються використовувати правомірний цивільно-правовий інструментарій (зокрема, позов про стягнення аліментів) для унеможливлення чи ускладнення виконання судового рішення про стягнення боргу, тобто з неправомірною метою, не для забезпечення визначеності в приватних відносинах, захисту прав та інтересів. Очевидно, що суд не є місцем для «безцеремонної процесуальної гри».

Касаційний суд акцентує увагу, що якщо «пов'язані» чи «афілійовані» особи, наприклад, родичі, колишні члени подружжя, ініціюють, зокрема, справу про стягнення аліментів для унеможливлення чи ускладнення виконання судового рішення, формування пасиву (боргів), виключення певного майна з під звернення стягнення на час виконання судового рішення, якщо стягнення аліментів направлене на недопущення звернення стягнення на майно боржника, створення переваг у черговості розподілу стягнутих з боржника грошових сум, такі учасники діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора (стягувача). Тому в такому разі відбувається використання позову про стягнення аліментів не для захисту прав та інтересів, і судові рішення стосується прав та/або інтересів кредитора (стягувача).

Чи допустима кваліфікація шлюбного договору як фродаторного правочину

Постанова КЦС ВС від 06.08.2023 в справі № 755/3563/21

!!Договором, що вчиняється на шкоду кредитор (фродаторним договором), може бути й шлюбний договір. Застосування конструкції «фродаторності» при вчиненні шлюбного договору має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати такий договір як такий, що вчинений на шкоду кредитор. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення шлюбного договору; те, що внаслідок вчинення шлюбного договору відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна боржника (наприклад, подружжя про непоширення на майно, набуто ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України).

!□Подружжя, яке домовляється в шлюбному договорі про непоширення на майно, набуто ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України, після настання строку повернення позики чи пред`явлення позову про стягнення боргу, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки оспорюваний договір направлено на недопущення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна боржника.

Джерела

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в соціальній мережі Facebook за 2021 рік) / Редактор та упорядник В. І. Крат. – Київ, 2021. 234 с. URL: <https://t.me/glossema/2>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2022. 444 с. URL: <https://t.me/glossema/727>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2023 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2023. 662 с. URL: <https://t.me/glossema/1451>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2024 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2024. 899 с. URL: <https://t.me/glossema/2441>.

Верховний
Суд

Трохи про приватне право:
<https://t.me/glossema>

Дякую за увагу!